

Şu dünya hayatında en bahtiyar odur ki dünyayı bir misafirhane-i askerî telakki etsin

Sâlisen: Görüyorum ki: Şu dünya hayatında en bahtiyar odur ki dünyayı bir misafirhane-i askerî telakki etsin ve öyle de iz'an etsin ve ona göre hareket etsin. Ve o telakki ile en büyük mertebe olan mertebe-i rızayı çabuk elde edebilir. Kırılacak şişe pahasına, daimî bir elmasın fiyatını vermez; istikamet ve lezzetle hayatını geçirir.

Evet dünyaya ait işler, kırılmaya mahkûm şişeler hükmündedir; bâki umûr-u uhreviye ise gayet sağlam elmaslar kıymetindedir. İnsanın fitratındaki şiddetli merak ve hararetli muhabbet ve dehşetli hırs ve inatlı talep ve hâkeza şedit hissiyatlar, umûr-u uhreviyeyi kazanmak için verilmiştir. O hissiyatı, şiddetli bir surette fâni umûr-u dünyeviyeye tevcih etmek, fâni ve kırılacak şişelere, bâki elmas fiyatlarını vermek demektir. Şu münasebetle bir nokta hatıra gelmiş, söyleyeceğim. Şöyle ki:

Aşk, şiddetli bir muhabbettir. Fâni mahbublara müteveccih olduğu vakit ya o aşk kendi sahibini daimî bir azap ve elemde bırakır veyahut o mecazî mahbub, o şiddetli muhabbetin fiyatına değmediği için bâki bir mahbubu arattırır; aşk-ı mecazî, aşk-ı hakikiye inkılab eder.

İşte insanda binlerle hissiyat var. Her birisinin aşk gibi iki mertebesi var: Biri mecazî, biri hakiki.

Mesela, endişe-i istikbal hissi herkeste var; şiddetli bir surette endişe ettiği vakit bakar ki o endişe ettiği istikbale yetişmek için elinde senet yok. Hem rızık cihetinde bir taahhüd altında ve kısa olan bir istikbal, o şiddetli endişeye değmiyor. Ondan yüzünü çevirip kabirden sonra hakiki ve uzun ve gafiller hakkında taahhüd altına alınmamış bir istikbale teveccüh eder.

Hem mala ve câha karşı şiddetli bir hırs gösterir. Bakar ki muvakkaten onun nezaretine verilmiş o fâni mal ve âfetli şöhret ve tehlikeli ve riyaya medar olan câh, o şiddetli hırsa değmiyor. Ondan, hakiki câh olan meratib-i maneviyeye ve derecat-ı kurbiyeye ve zâd-ı âhirete ve hakiki mal olan a'mal-i salihaya teveccüh eder. Fena haslet olan hırs-ı mecazî ise âlî bir haslet olan hırs-ı hakikiye inkılab eder.

Hem mesela, şiddetli bir inat ile ehemmiyetsiz, zâil, fâni umûrlara karşı hissiyatını sarf eder. Bakar ki bir dakika inada değmeyen bir şeye, bir sene inat ediyor. Hem zararlı, zehirli bir şeye inat namına sebat eder. Bakar ki bu kuvvetli his, böyle şeyler için verilmemiş. Onu onlara sarf etmek, hikmet ve hakikate münafidir. O şiddetli inadı, o lüzumsuz umûr-u zâileye vermeyip âlî ve bâki olan hakaik-i imaniyeye ve esasat-ı İslâmiyeye ve hidemat-ı uhreviyeye sarf eder. O haslet-i rezile olan inad-ı mecazî, güzel ve âlî bir haslet olan hakiki inada yani hakta şiddetli sebata inkılab eder.

İşte şu üç misal gibi; insanlar, insana verilen cihazat-ı maneviyeyi, eğer nefsin ve dünyanın hesabıyla istimal etse ve dünyada ebedî kalacak gibi gafilane davransa ahlâk-ı rezileye ve israfat ve abesiyete medar olur. Eğer hafiflerini dünya umûruna ve şiddetlilerini vezaif-i uhreviyeye ve maneviyeye sarf etse ahlâk-ı hamîdeye menşe, hikmet ve hakikate muvafık olarak saadet-i dâreyne medar olur.

İşte tahmin ederim ki nâsihlerin nasihatleri şu zamanda tesirsiz kaldığının bir sebebi şudur ki: Ahlâksız insanlara derler: “Hased etme! Hırs gösterme! Adâvet etme! İnat etme! Dünyayı sevme!” Yani, fitratını değiştir gibi zahiren onlarca mâlâyutak bir teklifte bulunurlar. Eğer deseler ki: “Bunların yüzlerini hayırlı şeylere çeviriniz, mecralarını değiştiriniz.” Hem nasihat tesir eder hem daire-i ihtiyarlarında bir emr-i teklif olur.